

Бојан Вујчић*

ЈУ Завичајни музеј Градишка

Оригинални научни рад

УДК 37.014:94(497.15)“1914/1918”

DOI 10.7251/SIC0219107V

ШКОЛСТВО БОСАНСКОГРАДИШКОГ КОТАРА У ПРВОМ СВЈЕТСКОМ РАТУ

Апстракт: Аустроугарска монархија од запосједања Босне и Херцеговине водила је политику противну интересима најбројнијег, српског народа, што је било видљиво и у области просвјете. Забрана српског имена у имену српских конфесионалних школа (до 1907. године) довела је до Царских меморандума и борбе Срба за црквено-школску аутономију, те до покретања бројних националних груштава. У Босанској Градишци је тај замах био нарочито јак, јер је у граду још током турске управе постојала српска конфесионална школа и православна црква. Пред крај аустроугарске окупације Босанска Градишка је по броју школа заузимала осмо мјесто у Босни и Херцеговини, а прво мјесто по броју националних груштава, због чега је понијела епитет „Мали Београд“.

Кључне ријечи: Босанска Градишка, Босна и Херцеговина, Аустроугарска, српске конфесионалне школе, народне основне школе, Мали Београд.

---

* bojancujo@yahoo.com

Политичку ситуацију у варошици, каква је била Босанска Градишка почетком XX вијека, обиљежила је велика национална активност праћена оснивањем значајног броја националних друштава. Пред Први свјетски рат, због националног и културног развоја, Босанска Градишка је била позната као „Мали Београд“. Ту ласкаву титулу „понијела“ је захваљујући највећем броју друштава у Босни и Херцеговини - 30, од чега је чак 25 било српских.¹ У босанскоградишком котару је 1910. године живио 41.861 становник, од којих је Срба било нешто више од 29.000.² О стању у школству Босне и Херцеговине пред Први свјетски рат, говори податак да је обавезно похађање наставе ступило на снагу тек 1912. године, када је у цијелој држави радило свега 487 школа, од чега 116 православних.³ Оснивање комуналних државних школа (кроз које се промовисала тзв. цивилизаторска мисија монархије на овим просторима) било је, између осталог, усмјерено против српских професионалних школа. Забрана српског имена за професионалне школе од 1885. године те увођење у наставу „босанског“ језика,⁴ указивало је на политичке циљеве окупатора у вези просвјете.

Иако се наводи да је прва државна основна школа у Градишци отворена 1882. године, а у Ламинцима 1884. године (при освећењу темеља наведена као српска школа), мјеста учитеља у поменутиим школама 1887. године нису била попуњена.⁵ У 1888. години се, по свему судећи, настава у њима није одвијала.⁶ Тек 1889. године као учитељ у народној основној школи у Градишци помиње се Фрањо Жупанчић, док је учитељ у Ламинцима те године био Јован Шпирић.⁷ Трећа Народна основна школа у босан-

¹ Ђорђе Пејановић, *Културно-просветна хумана и социјална груштва у Босни и Херцеговини, за вријеме аустријске владавине*, Сарајево 1930, 21.

² Привремени резултат пописа житељства у БиХ од 10. октобра 1910. године; Архив Завичајног музеја Градишка (у даљем тексту: АЗМГ), Архив општине 1880–1936. године, св. 62, 5743/18.

³ Митар Папић, *Школство у Босни и Херцеговини за вријеме аустроугарске окупације (1878–1918)*, Сарајево 1972, 51.

⁴ Цвјетко Буловић, *Историјат школства, здравства и културе општине Градишка*, Градишка 2010, 20.

⁵ Бошњак, *календар за просту годину 1887*, V година, Сарајево 1887, 84.

⁶ Бошњак, *календар за просту годину 1888*, VI година, Сарајево 1888, 120.

⁷ Бошњак, *календар за просту годину 1889*, VII година, Сарајево 1889, 104.

скоградишком котару отворена је школске 1896/97. године у Орахови, а учитељ је био Павао Биљан.⁸ До краја аустроугарске управе, у Градишци су отворене државне школе – у Доњој Долини 1909. године, у Колонији Дубраве и Романовцима 1912. године те у Разбоју 1914. године (помиње се раније као српска конфесионална школа).⁹ Поред народних основних школа и двије српске основне школе, постојале су основне школе у колонијама (три у Виндхорсту, једна у Карлсдорфу и једна у Трошељима).

Завођењем ванредног стања, у Босанској Градишци 8. јула 1914. године обустављени су аналфабетски курсеви и забрањена сва окупљања, па и она поводом црквених светковина.¹⁰ Власти су констатовале да је атентат на Франца Фердинанда дјеловао депримирајуће на становнике босанскоградишког котара. Забрањен је рад свим српским националним друштвима, а српске конфесионалне школе су затваране или превођене у статус комуналних школа.

Српска основна школа у Босанској Градишци саграђена 1887. године

⁸ Nusref Hadžialagić, *Gradiške historijske teme*, Rijeka 2007, 46.

⁹ М. Папић, *Школство у Босни и Херцеговини...*, 47–48.

¹⁰ *Историја Босанске Градишке и њене околине од најстаријих времена до данас*, приредили: Бајо Кривокапић и други, Градишка 2008, 252.

Непосредно послје Сарајевског атентата почело је узимање талаца, а од почетка августа 1914. године започело је интернирање Градишчана у логор Арад. Српски опозиционари, или они за које је власт сматрала да то јесу, првобитно су стављани у кућни притвор, а потом су учестала хапшења и интернације. Појединци су били прогнани у Србију (као што је био случај са учитељем из Турјака Лазаром Поповићем).¹¹ У логорским списковима затвореника у Араду помињу се учитељи Манојло и Анка Пушкар¹², Милан Ћирилић из Драгеља, Ђорђе Бабић из Разбоја и Мица Зита из Кукуља.¹³

У априлу 1914. године у српско-православној основној школи у Босанској Градишци учитељи су били Манојло и Анка Пушкар, а школу је похађало 148 ученика, од којих 62 дјевојчице. Окружна власт била је мишљења да је школа функционисала изврсно, што се приписивало управнику Пушкар, „који је у сваком погледу био узоран наставник.“¹⁴ Власт му се на томе „захвалила“ неколико мјесеци касније, интернирајући га у Арад.¹⁵

Власт је, као и у другим срединама, настојала да „очисти“ Градишку од национално свјесних елемената и српских родољуба, а то се најбоље могло постићи тако што би се најјачи грађански слој физички уклонио из самог котара. Према једном извјештају о Араду са почетка 1919. године, из Босанске Градишке у тај логор интернирано је 77 особа (од чега је шест умрло).¹⁶ Учитељ Пушкар преживио је логорске дане те је у доба Краљевине Југославије обављао функцију обласног школског надзорника.¹⁷

¹¹ У неким изворима се наводи под презименом Петровић; Прим. аутора.

¹² Породица Пушкар поријеклом је била из Лике. Отац Никола (рођен 1851. године) био је државни надлугар. Умро је 1912. године. Супруга Јелена са синовима Манојлом и Спасом, те кћерком Анком, супруга је сахранила у Старој Градишци; Прим. аутора.

¹³ *Историја Босанске Градишке и њене околине од најстаријих времена до данас...*, 254.

¹⁴ АБиХ, ЗВС, 1915, 71, 579–1915.

¹⁵ Бранко Чубриловић је живописно описао учитеља Пушкара: „Мој први учитељ Манојло Пушкар - Личанин, пун ведрине, народног поноса, улевао је не само мени, него и целој нашој генерацији здраве народне традиције, вољу за рад и општи активни полет у животу. Школа нам беше весеље – игра, рад, дечија разуздана нада“; Драгиша Д. Васић, *Дјелатност Бранка Чубриловића у избјеглиштву 1941–1945*, Бањалука 2007, 13.

¹⁶ Перо Слијепчевић, *Босна и Херцеговина у светском рату*, у: Напор Босне и Херцеговине за ослобођење и уједињење, Сарајево 1929, 223.

¹⁷ *Врбаске новине*, Бања Лука, бр. 1.358, 19. новембар 1937.

Документ окружне власти у Бањалуци из 26. октобра 1914. године, гдје окружни предстојник Милер (Müller) дијели додатне штампанице за извјештаје и то свакој основној школи по 20 и свакој приватној или конфесионалној школи по 20 арака, са изузетком српских конфесионалних школа, показује однос власти према свему што је српско.¹⁸ Презимењак окружног начелника, учитељ народне основне школе у Босанској Градишци Стјепан Милер, уочи самог рата, изазвао је инцидент са муслиманским ученицима. Ријеч је била о стављању шешира на главу муслиманске дјеце, на шта је реаговао муфтија бањалучки који је затражио да се учитељ „упути на боље и прикладније понашање“.¹⁹ Милер се помиње и као намјештеник школе у Доњој Долини у школској 1914/15. години.²⁰

Народна основна школа у Босанској Градишци имала је марта 1914. године 154 ученика. У истом периоду римокатоличка конфесионална основна школа имала је 61 ученика.²¹ У години 1917. као управитељица католичке основне школе Сестара драгоцјене крви Исусове у Босанској Градишци помиње се Елизабета Блај (Elisabeta Bley).²² Учитељица Терезија Јуришић из школе у Доњем Виндхорсту прешла је почетком 1914. у државну службу и отишла у Босански Свињар, а школу су преузеле сестре из Назарета. Школску 1914/15. годину у тој школи свршила су 34 ученика, а сестра Дионизија Рајфеншвајлер (Dionizija Reifenschweiler) је поднијела извјештај хвалећи дјецу за марљиво учење и одлично владање. Школска зграда у Доњем Виндхорсту била је власништво општине Виндхорст, а учитељица је примала плату од општине. Као жупник у Доњем Виндхорсту те године наводи се Херман Дитман (Hermann Düttmann).²³

Рад учитеља у Ламинцима, Љубомира Врачаревића, у априлу 1914. године оцијењен је као несавјестан. Полазак ђака у школу био је неуредан, нису уписивани изостанци, у учионици је владао неред, наставни програм није био сложен према прописима, а властима је засметало што „међе на

¹⁸ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 50, 4588/16, 30. октобар 1914.

¹⁹ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 50, 4594/16, 18. јул 1914.

²⁰ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 53, 4801/17, 21. јануар 1917.

²¹ АБиХ, ЗВС, 1914, 87–160.

²² АБиХ, ЗВС, 1917, 166, 87–156

²³ АБиХ, ЗВС, 1915, 71, 579–1915.

земљовиду Босне и Херцеговине нијесу исправљене према пропису.“ Поред наведеног, ученици нису вјежбали ни „Царевку“.²⁴ Све поменуто било је довољно да се учитељу Врачаревићу 13. јула 1914. године уручи отказ.²⁵ У октобру 1914. године у Ламинцима се помиње нови учитељ Сочо²⁶, кога је на мјесту учитеља замијенио Крсто Савић, који је дошао из Хан Пијеска.²⁷ Савић је желио поправити школску зграду у Ламинцима, али није могао наћи раднике у селу, те се обратио котарском уреду да натјера кнезове у Ламинцима да пошаљу по два човјека. Школа је обећала да ће сносити трошкове плаћања радника.²⁸ Предсједник школског одбора у Ламинцима Тома Миловановић обратио се котарском вијећу да израде мухур за школу, јер је стари ћирилични био неупотребљив.²⁹

У селу Јабланица такође нису могли обезбједити раднике пред Први свјетски рат, када су намјеравали саградити школу. Земљу за школу планирали су купити од трговца из Босанске Градишке Ђорђа Ковачевића³⁰, а сељаци су између себе скупили 2.200 круна у 220 кућа, колико је село имало 1913. године.³¹ Једна од ријетких школа која је обновила рад у рату, била је народна основна школа у Драгељима,³² а учитељица Лепосава Петковић обавијестила је Земаљску владу да је наставу почела 8. маја 1917. године.³³ Школски старјешина школе у Драгељима јуна 1918. године била је Равијојла Брајић.³⁴

²⁴ Царевка је химна посвећена хабзбуршком цару Францу II, а компоновао ју је Јозеф Хајдн. Од 1826. до 1918. године била је химна Хабзбуршког царства; Прим. аутора.

²⁵ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 50, 4582/16, 11. август 1914.

²⁶ АБиХ, ЗВС, 1914, 183, 68–19.

²⁷ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 56, 5129/18, 15. април 1917. године; АБиХ, ЗВС, 1918, 87, 156–2.

²⁸ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 57, 5298/18, 14. август 1918.

²⁹ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 53, 4832/17, 7. јун 1916.

³⁰ Ђорђе Ковачевић је као партнер у трговачкој радњи са Васом Видовићем завршио у логору Арад, гдје је умро у децембру 1914. Сахрањен је у гробљу у Брестовчини; Прим. аутора.

³¹ АРС, Kreisbehörde Бањалука, 49, 5–1913.

³² Драгељски парох Петар Шипка је 1906. године у Драгељима основао српску конфесионалну основну школу; Цвјетко Буловић, *Историјат школства, здравства и културе општине Градишка...*, 22. У поменутој школи, која је 1911. године имала 66 ђака, учитељица је била Ангелина Стакић; *II Шематизам Православне Српске Митрополије Бањалучко и Бихаћке за годину 1911*, Бањалука 1912, 45.

³³ АБиХ, ЗВС, 1917, 166, 86, 23–190.

³⁴ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 57, 5293/18, 9. јул 1918.

У народној основној школи у Доњој Долини нарочито је активан био учитељ Петар Сочо, који је у септембру 1916. године тражио дозволу од котарског уреда да може прећи у Славонску Орубицу по лађу да би довезао 5 хвати³⁵ дрва која је школа купила у селу Гај те да кнезови обезбиједје људе по разумној цијени или да се ангажују Руси са Бардаче.³⁶ Учитељ Сочо је код школе отворио ћачку кухињу у којој се дневно хранило од 35 до 40 ђака.³⁷ Сочо се пријавио у априлу 1918. године да за домове за ратну сирочад купује животне намирнице и обрађује земљиште које се налазило у близини школе, а које је остало без власника, што му је котарски уред одобрио.

У Карлсдорфу (евангелистичка колонија Врбашка) током рата као учитељ радио је Херман Мајер (Hermann Mayer).³⁸ У колонији Königsfeld (Дубрава) Јакоб Кифер (Jakob Kiefer) је 1917. године добио отказ.³⁹ У Орахови је школски старјешина 1914. године био Сулејман Ханданагић, а намјесни учитељ био је Бранко Маџарац,⁴⁰ касније мобилисан у војску.⁴¹ Школска 1914/15. година завршена је знатно раније него обично, усљед многих отежавајућих околности.⁴² Тада се као школски старјешина спомиње Мустафа Коњхоџић. Буџет за школску 1918/19. годину школе у Орахови даје занимљиве податке, као што је плата кућног мајстора од 25 круна мјесечно која је била премала, с обзиром да је дневница радника била 20 круна. За чишћење школе одобрено је мјесечно 40 круна, иако је управник само једно чишћење платио 25 круна. Када је окружни начелник Никодимовић обишао школу, затекао је ограду око школског врта сасвим урушену. Наставних средстава било је мало, школа је имала једну лопату и ниједну мотику. Управник Коњхоџић је тада изјавио „да једно дијете ради, а 95 их гледа“.⁴³ Мјесто учитеља у народној основној школи у Орахови 1918. године било је непопуњено.⁴⁴

³⁵ Хват је стара мјера за огрјевно дрво и износи 4 м³; Прим. аутора.

³⁶ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 52, 4798/17, 30. септембар 1916.

³⁷ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 56, 5140/18, 20. јун 1917.

³⁸ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 58, 5316/18, 28. август 1918.

³⁹ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 55, 5094/18, 22. децембар 1917.

⁴⁰ Бошњак, календар за просту годину 1914, XXXII година, Сарајево 1914, 121.

⁴¹ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 40, 3564/15, 10. новембар 1915.

⁴² АБиХ, ЗВС, 1915, 87, 159–4.

⁴³ АБиХ, ЗВС, 1918, 87, 23–200.

⁴⁴ Бошњак, календар за просту годину 1918, XXXV година, Сарајево 1918, 123.

У Романовцима је школска 1914/15. година завршена 20. маја 1915. године пошто је учитељица Милена Митровић отпутовала у Сарајево ради лијечења.⁴⁵ Сљедећи мјесец је против учитељице покренут дисциплински поступак испред школског дисциплинарног сената код окружне области у Бањалуци, али истрага није покренута.⁴⁶ Учитељица Митровић јавила је Земаљској влади 1. новембра 1915. године да на приједлог котарске власти школа у Романовцима још није почела са радом те да је она била заузета апровизацијом у Босанској Градишци.⁴⁷ Док је учитељица тражила заостале плате⁴⁸, окружна власт је покренула дисциплински поступак против ње јер није удовољила налогу од 24. априла 1915. године о минимакс⁴⁹ апарату.⁵⁰ Почетком рата учитељ у Романовцима био је Коста Бабић, који је регрутован и на ратишту заробљен. Послије Бабића је као замјенска учитељица дошла Милена Митровић, која је радила до краја 1915. године. Њу је замијенила Грозда Ковињало, док је вјероучитељ био свештеник Стево Вукић.⁵¹ Преко ускршњег распуста, у мају 1918. године, учитељица Ковињало је због очеве болести отишла у Зеницу.⁵² На мјесту учитељице замијенила ју је помоћна учитељица Десанка Вукић из Бјелајаца.⁵³

Наставу је током рата ометао и прилив муслиманског становништва у другој половини 1914. и почетком 1915. године, које је бјежало испред српске војске. Мухацири (избјеглице) су у босанскоградишком котару били смјештени по школама и муслиманским насељима у Орахови, Чикулама, Лисковцу, Ровинама и Турским Дубравама. Из Пљеваља и околине у босанскоградишки котар у августу 1914. године стигло је 620 лица, а у децембру још 637.⁵⁴ Народна основна школа у Босанској Градишци била је испражњена и у њој су биле смјештене избјеглице из Новопазарског санџака.⁵⁵

⁴⁵ АРС, Kreisbehörde Бањалука, 160, 515–1915; АБиХ, ЗВС, 1915, 87, 160–6.

⁴⁶ АБиХ, ЗВС, 1915, 87, 160–7.

⁴⁷ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 53, 4819/17, 9. децембар 1915.

⁴⁸ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 53, 4820/17, 17. децембар 1915.

⁴⁹ Апарат за гашење пожара; Прим. аутора.

⁵⁰ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 53, 4823/17, 18. јануар 1916.

⁵¹ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 55, 5098/18, 8. март 1917.

⁵² АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 58, 5304/18, 5. мај 1918.

⁵³ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 57, 5283/18, 18. децембар 1918.

⁵⁴ *Историја Босанске Градишке и њене околине од најстаријих времена до данас...*, 257.

⁵⁵ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 50, 4544/16, 21. октобар 1914.

Ослобађање од војне службе ученика у медресама било је честа појава, па се наводило да ће сваки ученик који похађа медресу дуже од осам година бити лишен тих права на ослобађање од оружја, сем изузетака који су стицајем околности прекидали школовање или понављали разред, те тако то вријеме морали надокнадити. У случајевима гдје је лимит од осам година студирања премашен за годину или двије, власт је тражила да се докаже да ли се ученик бави теолошким студијима или неком другом послу тежи, те стога у студијима не напредује. Дипломци који су били одвојени за духовни посао те потврдом духовног ауторитета доказали да и даље припадају кандидату за свештенство, своја права на ове повластице могли су задржати и у наредне четири године.⁵⁶

У току рата су у школама заведене посебне мјере чији је циљ био буђење патриотизма према династији, монархији и њеним ратним савезницима.⁵⁷ Земаљска влада је покушавала да преко школа пропагандним средствима утиче на омладину. Од школараца су извучили важне податке о томе шта се дешава код куће, о чему разговарају родитељи, да ли стижу писма са ратишта и шта у њима пише. У фебруару 1915. године Земаљска влада је донијела наредбу о посјећивању кинематографских представа, у којој се ђацима забрањивало посјећивање општих кинематографских представа чак и ако су у пратњи родитеља или старатеља. „Прикладне представе“ биле су дозвољене, па се чак и препоручивао одлазак на њих.⁵⁸ Државна цензура била је на снази све до краја рата. У октобру 1917. године свим котарима послан је списак филмова који су цензурисани на основу комисије која је засиједала у Прагу.⁵⁹ Окружницом Земаљске владе из септембра 1915. године, под називом „Школа и рат“, покушало се утицати на дјецу и њима манипулисати. У поменутој окружници је садржана цјелокупна политика Аустроугарске према школској дјечи, јер се наглашавало да „догађаји садашњег свјетског рата треба да оставе у дјечијој души сталан траг и јаке династичке и патриотске осјећаје!“⁶⁰

⁵⁶ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 40, 3571/15, 19. октобар 1915.

⁵⁷ М. Папић, *Школство у Босни и Херцеговини...*, 177.

⁵⁸ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 40, 3565/15, 8. фебруар 1915.

⁵⁹ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 54, 4916/17, 15. октобар 1917.

⁶⁰ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 40, 3533/15, 19. септембар 1915.

Нешто раније, 29. марта 1915. године, донесена је наредба за све народне основне школе и школске одборе о пољопривредним радовима за вријеме рата. Напоменуто је да би због оскудице радника било добро да учитељи са школском дјецом „прискоче у помоћ“. Наведено је да школску дјецу, која морају код куће или у трговини замијенити оца, ваља ослободити од обавезног похађања наставе. Допуштало се скраћење наставе да би дјеца могла помагати у пољопривредним пословима.⁶¹ Власт је у овом случају била контрадикторна, јер постоје бројни примјери кажњавања родитеља због изостанака дјеце са наставе. За разлику од циркулара из 1915. године о школи и рату, у октобру 1916. године стигао је циркулар под називом „Рат и рад“, о добротворним акцијама у школама.⁶² Депеша Земаљске владе о сакупљању народних пјесама о рату и ратном времену, у којој се наводи „како наш народ, особито у Босни и Херцеговини, још увијек проживљава своје херојско доба у народној поезији, те ће данас-сутра проучавање народних пјесама, које су настале у вријеме Великог рата, имати још већу вриједност и занимљивост но што ће га пружати оне у других народа као материјал за проучавање народне психологије“, доказ је да пропаганда није слабила како је рат одмицао.⁶³ Дешавања везана за школу требало је прилагодити ратним дешавањима. Путовања на распуст морала су се ускладити са строгим контролама на жељезници.⁶⁴ У јуну 1916. године изнова су уређени исламски школски празници - њих једанаест, од којих су четири били општи школски празници у свим школама у којима је било најмање 30% муслиманских ученика.⁶⁵ Похађање цркве у народним школама је такође било обавезно.⁶⁶ Радило се и на спречавању исписивања дјеце из школе, јер по закону од 28. јуна 1911. године о обавезној настави „сиромаштво није разлог да се дијете испише из школе“. Том приликом дате су упуте у 5 тачака да се то спријечи.⁶⁷ Очигледан примјер политиза-

⁶¹ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 40, 3559/15, 29. март 1915.

⁶² АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 53, 4833/17, 16. септембар 1916.

⁶³ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 55, 5093/18, 12. март 1917.

⁶⁴ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 53, 4826/17, 7. јул 1916.

⁶⁵ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 53, 4825/17, 12. јун 1916.

⁶⁶ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 53, 4817/17, 5. октобар 1916.

⁶⁷ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 53, 4828/17, 23. септембар 1916.

ције школства приказан је у окружници о обући са дрвеним ђоновима.⁶⁸ Због честих пребацивања учитеља из једног села у друго, Земаљска влада је ријешила да тој појави стане у крај *Одлуком о стабилизацији сеоског учитељства* гдје се исто морало „гдје буде једном намјештено, сматрати као да је на свом рођеном мјесту“⁶⁹. Што се тиче Босанске Градишке, та одлука односила се на села Драгеље и Разбој.⁷⁰

Стање у народној основној школи у Босанској Градишци ни уочи рата није било сјајно, па је власт најозбиљније размишљала о изградњи нове школе. Разредне собе биле су малене и ниске, нису имале довољно свјетлости и биле су тјескобне. Пећи су биле од обичног жељезног лима, а клупе су биле у очајном стању.⁷¹ Земаљска влада упозоравала је на чување школског намјештаја и спречавање оштећивања истог.⁷²

Лоше стање школских зграда је било је, између осталог, посљедица инертности власти последњих година пред почетак Великог рата – посљедње четири године аустроугарске владавине нису се, готово, ни градиле нове школе.⁷³ Покушај набавке школских клупа 1916. године остао је безуспјешан. У јулу 1916. године народна основна школа у граду радила је у четири просторије и имала је 180 ђака. Просторије су биле величине око 50 м², а у њима су наставу држале Олга Диклић, за треће и четврте разреде, Гизела Грум за друге разреде и Марија Вригњанин за првачиће. Управник је био Фазло Хацић, али због његове заузетости радом око апровизације и цензуре, окружни предстојник Милер био је мишљења да би неко други требао обављати ту функцију.⁷⁴ Будући да се у помену

⁶⁸ У окружници се наводи: „Ради ратних догађаја коже за обућу све је мање. Ипак витешка војска, која већ трећу годину не уступа ни корака многобројним непријатељима, мора да има добру обућу. Стога војне власти купе сву кожу за своје потребе. Цивилно становништво може издржати за вријеме ванредних прилика и са обућом са дрвеним ђоновима и са поправцима старих ципела. Стога нека се упућује школска младеж досљедно сваком згодном приликом, да чува што може боље и одјећу и обућу и да носи обућу само са дрвеним ђоновима.“; АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 56, 5133/18, 30. април 1917.

⁶⁹ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 56, 5138/18, 5. септембар 1917.

⁷⁰ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 56, 5137/18, 15. децембар 1917.

⁷¹ АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 56, 5144/18, 8. март 1913.

⁷² АЗМГ, АО 1880–1936. године, св. 52, 4794/17, 23. септембар 1916.

⁷³ М. Папић, *Школство у Босни и Херцеговини...*, 52.

⁷⁴ АБиХ, ЗВС, 1916, 87, 156–6.

школу у 1916. години није уписало више од 40 дјевојчица, није се формирало посебно женско одјељење, па је формирано једно мушко и једно мјешовито одјељење првачића. На то су се побунили родитељи женске муслиманске дјеце, који нису жељели да се њихове дјевојчице мјешају са дјечацима.⁷⁵ Коначно су првачиће одвојили у двије смјене.⁷⁶

Годишњи школски исказ за школску 1916/17. годину нам доноси податке о броју дјеце која су похађала римокатоличку основну школу у Босанској Градишци. Наводи се да је школа саграђена 1906. године, те да ју је похађало 87 ученика. Број католичке и православне дјеце у школи је био једнак - 42 дјетета, којима се придружило и троје јеврејске дјеце. Први и други разред је учила сестра Владислава Валашек (Vladislava Walaszek), а трећи и четврти разред сестра Адела Јанковић. Вјероучитељ је био фра Маријан Дујић. У извјештају се наводи да су дјеца највише труда показала за вјеронауку, повијест, земљопис, женски ручни рад и пјевање.⁷⁷ Земаљска влада је овој школи послала карту Босне и Херцеговине коју је школа примила у мају 1916. године.⁷⁸ Школа је у јулу 1916. године сакупљала одјећу и новац за војску. Ученице су у тој акцији успјеле да оплету 35 пари чарапа и 30 пари рукавица.⁷⁹

Концем аустроугарске управе, на подручју градишког котара радило је седам државних, шест њемачких и три конфесионалне основне школе. Овome треба додати рад муслиманских основних школа - мектеба и медреса. У 16 поменутих школа (без мектеба и медреса) наставу је похађало укупно 1670 ђака.⁸⁰ Крајем 1918. године, нарочито током преврата, школе у

⁷⁵ Закон о јавној настави предвиђао је да уз сваку школу постоји школски одбор. У градовима у састав школског одбора улазио је градоначелник, четири писмена грађанина које је бирало општинско заступство, управитељ школе, вјероучитељ и школски лекар. У сеоским школама у одбор су улазили сеоски кнез, „три по могућности писмена лица“ и управитељ школе; М. Папић, *Школство у Босни и Херцеговини...*, 53.

⁷⁶ АБиХ, ЗВС, 1916, 87, 156–5.

⁷⁷ АРС, Kreisbehörde Бањалука, 33, 96–1917.

⁷⁸ АБиХ, ЗВС, 1916, 87, 156–4.

⁷⁹ Уз то су још скупили 18 кошуља, 17 гаћа, 2 хлача, 2 прслука, 4 мушка и пет женских капута, 5 сукњи, 10 блуза, 30 чаршафа, 37 марамница, 131 пешкир, 31 пар чарапа, 4 пара рукавица, 4 пара наруквица, 1 пар приглавака, 14 јастучница и 5 кг каучука; АБиХ, ЗВС, 194, 87–156.

⁸⁰ Цвјетко Буловић, *Историјат школства, здравства и културе општине Градишка...*, 23–24.

босанскоградишком котару махом су обуставиле наставу. О томе свједоче подаци да се настава у градишкој основној школи наставила тек 1919. године, а сљедеће године су са радом почеле школе у Ламинцима, Орахови, Доњој Долини, Разбоју и Романовцима.⁸¹ Послије Првог свјетског рата рад су наставиле народне основне школе (као и приватне основне школе), док су професионалне школе укинуте.

Архивска грађа, објављени извори, периодика

- Архив Босне и Херцеговине, Земаљска влада Сарајево.
- Архив Завичајног музеја Градишка, Архив општине 1880- 1936.
- Архив Републике Српске, Kreisbehörde Бањалука.

- *Врбаске новине*, Бања Лука, 1937.

- *Календар Бошњак*, Сарајево, 1887, 1888, 1889, 1914.

- *II Шематизам Православне Српске Митрополије Бањалучке и Бихаћке за годину 1911*, Бањалука 1912.

Литература

- Буловић, Цвјетко, *Историјат школства, здравства и културе општине Градишка*, Градишка 2010.
- Васић, Драгиша, *Дјелатност Бранка Чубриловића у избјеглиштву 1941 - 1945*, Бањалука 2007.
- Историја Босанске Градишке и њене околине, од најстаријих времена до данас*, приредили: Бајо Кривокапић и други, Градишка 2008.

---

⁸¹ Исто, 24.

Папић, Митар, *Школство у Босни и Херцеговини за вријеме аустроугарске окупације (1878–1918)*, Сарајево 1972.

Пејановић, Ђорђе, *Културно-просветна хумана и социјална груштва у Босни и Херцеговини за вријеме аустријске владавине*, Сарајево 1930.

Слијепчевић, Перо, *Босна и Херцеговина у светском рату. Напор Босне и Херцеговине за ослобођење и уједињење*, Сарајево 1929.

Hadžialagić, Husref, *Gradiške historijske teme*, Rijeka 2007.

Bojan Vujčić

SCHOOLING IN BOSANSKA GRADIŠKA DURING THE FIRST WORLD WAR

Summary: From the moment of taking over power in Bosnia and Herzegovina, the Austro-Hungarian Monarchy directed its politics against Serbs, the majority people in Bosnia and Herzegovina. The ban on usage of the Serbian name in the title of the Serbian confessional schools (until 1907) led to the Imperial memorandums and fight for the church-school autonomy and birth of numerous Serbian national societies. This was very much present and strong in Bosanska Gradiška having in mind that there was a Serbian confessional school and Orthodox church there during the Ottoman rule. Before the end of the Austro-Hungarian occupation, Bosanska Gradiška was holding eight position by number of schools in Bosnia and Herzegovina and first by number of national societies and this resulted in very flattering epithet „Little Belgrade”.

Key words: Bosanska Gradiška, Bosnia and Herzegovina, Austro-Hungary, Serbian confessional schools, People’s elementary school, Little Belgrade.